

— Nem is próbáltam, csak a láncot kötöttem össze. Akartam, de mindig attul féltem, hogy les rám a sövény mögül, vagy valahunnan...

Leejtette a két kezét, hogy ujjai az udvar porát érintették.

— Majd kiveszi az őrsvezető úr — mondta — s majd leteszi Szegedélybe a bíró asztalára...

Szava mélyről jött, mintha a kútból beszélne.

Aznap délután megint látta a kövér és kócos kislányt. Az útszélén játszott, szemközt a laktanyával. Az őrsvezető megállt előtte...

— Mit csinálsz itt, te?

— Játsszok...

— Megládd, elgázol egyszer egy kocsi itt az úton...

— Nem gázol...

— Ugy-e, a Fábián Jani kislánya vagy?

— Az.

Lehajolt a gyerekekhez és lesímitotta a haját.

— Hazajön ám apád Szegedélyből...

És sokáig tartotta vastag tenyerét a gyerekek borzas fején.

Néha megállok vidéki fényképészek kirakatai előtt s nézem sokáig a kiállított fotográfiákat; nézem a levelezőlap-felvételek „művészi” fényhatás megoldásait, a vizit- és kabinetképeket, a színes nagytásokat, a helybeli fényképész — Radó és Társa, vagy Sugár és Fia — alkotásait, ami csupa jóindulat és csupa merénylet. Egy kicsit elképesztő és egy kicsit lehangoló egy ilyen helyiérdekű arcképcsarnok, mint valami értelmetlen, de egészben véve ártalmatlan hazugság... Mit látsz? Ó, sokat: itt látod a farsangi bálakat, az alvéget, a társaságot, a korzót és a városi keresztmetszetben. Az üveg mögött, — amit vékony porréteggel vont be az öntözetlen Fő-utca, — látod Lusztig úr segédjét, de nem fűszerkereskedői minőségben, hanem, mint a hanyag elegancia megtestülését: világos átmeneti kabátjának felgyűrt gallérjából kibuggyan selyem nyaksálja, puha kalapja szemébe húzva, két keze felöltöje zsebébe süllyesztve, szája sarkán egy vékony, gúnyos mosoly, egy rövid skót pipa és vastag világmegvetés. Hirtelen nem fogod tudni, hogy Lusztig úr jobbkeze egy amerikai világlap riportéréhez, egy új angol diplomatához, vagy egy híres francia filmszínészhez hasonlít-e inkább, de abban bizonyos vagy, hogy egy középeurópai fűszer- és vegyeskereskedőhöz hasonlít talán legkevésbé... Vagy itt van — keskeny, modern keretben — a jenszőke Obrinyák úr, a takarékpénztár ideiglenes gyakornoka, akinek már két cikke jelent meg a helybéli napilapban s ezért kötelességének érzi, hogy himzett orosz ingben, fülére fésült hajjal s a szlávok borongós mosolyával hajoljon egy vastag könyv felé, mint átmeneti lény egy száműzött nagyherceg és egy meg nem értett költő között... S itt látod a borbélyodat is a Polgári Dalegylet egyenruhájában, tányérsapkáján arany lanttal, vállzsínórral, vállszíjjal, kidüllesztett mellén rejtelmes eredetű kitüntetésekkel s ha nem tudnád, hogy foglalkozása szerint lodrász és parókakészítő, akkor azt hihetnéd, hogy ukrán terrorista-kapitány, vagy

egy balkáni hatalom katonai attaséja... Itt pedig régi ismerősöd felesége néz rád, a többszörös családanya, akiről tudod, hogy mintaasszony, aki elvből nem táncol tangót és lesújtólag nyilatkozik a modern irodalomról, aki naponta öt pár fuszeklit stoppol be és évente befőz nyolcvan üveg paradicsomot s most látod, hogy démonná van szegény maszkirozva, dekoltázzsal, műszempillákkal, keblén művirággal, műmosollyal, de nem látod az állán a kis szemölcsöt s egyáltalában nem látod a négygyerekes anyák szép, fáradt, árnyékos arcát, mert Sugár és Fia együttes erővel mindent kiretusáltak... És itt van még a fél város az üveg mögött: itt van a derék, szemüveges patikussegéd, zerge-tollas kalapban és monoklival, itt vannak a tavalyi nőegyleti jelmezbálról a helybéli szelíd kis úrlányok, mint merész Carmenek és Francesca di Riminik, itt vannak a parasztleányok, szép napsütött arcok, akik műselyem nyakkendőit kötötték erre az ünnepélyes alkalomra, pocakos urak, akik csak mellképet csináltatnak, kopasz urak, akik kalapban és lengyel bundában állnak egy „havasi táj” díszlete előtt, ijedtzemű újoncok, akik zöld lövészbójtot viselnek, de lőtéren még nem voltak, iparosfiúk, akik kesztyűt tartanak hanyagul a balkezükbén s keresztbecsapott lábakkal ülnek, pedig sohasem szoktak így ülni, elsőéves jogászok, fehér fogorukban lüstölgő cigarettával, pedig nem dohányosok... Talán csak a gyerekek őszinték, a nagy bölgések között kimosdatott, kínosan kifésült kis vidéki gyerekek; arcuk hívó, komoly és várakozó, mert még előtte vannak életük első csalódásának s csak a következő másodpercben fogják megtudni, hogy ez a fotográfus, ez a felnőt ember őket is becsapta a fényképezés örök és halhatatlan trükkjével s a fekete kendővel letakart masinából sohasem röppen ki a pirosszárnyú madár...

Jó volna, ha az embert csak titokban volna szabad fotografálni, csak elmerült perceiben volna szabad, mikor elsüpped önmagában, örömben,

gondban, fájdalomban, munkában, mikor nem ér rá ruhát és arcol váltani; jó volna az embert csak szürke napokban fotografálni, mikor talpal szegény az utcán s vállán cipeli a holnap ebéd gondjait, otthon, mikor járni tanítja a fiát s lemondani tanítja magát, a munkahelyén, gyárakban, mikor hajnali indulásoknál felcsapja a hajtósíjait a transzmisszió-kerékre és irodákban, mikor este halkor lemossa tintás ujjait egy kopott lavórban. Ő fotográfus urak, fiatalok, költők és katonák, vegyük fel egyszer az embert, mikor boldog szegény s mikor boldogtalan, vegyük fel egy üres filmkockánkra a hétköznapot, az olajos munkaruhát, a borostás állat, az őszülő halántékot s azokat a mély redőket a homlokon, fényképezzük le már egyszer a verejtéket, a sirást, a panaszt s a könnyeket, meg a jó hírt, az örömet, a jókedvet, a nevetést és az igaz mosolyt. Talán fényképezzük le egyszer az embert, a fáradtat, a bátrát, amint jár hétfő és szombat partjai között a munka mély medrében.

Ezek itt fényképek. Nem arcképcsarnok, csak egyszerű album, amit az ember lapozni szokott otthon, esős délutánokon... Csupa férfi, mind ismerős s a háttér mindig ugyanaz. Az arcuk nem marcona, állukon most nem feszül rohamszíj, felettük nem leng most kakastoll, mögöttük nem mered sem mese, sem költészet, az ujjukat befogta a tinta, vagy a daktiloszkópiái készülék sötét festékpárnája, mert a hétköznapok sodrában találkoztam velük s felvettem őket egy üres filmkockára rövid, igen rövid kis idővel: csak egy beszélgetéssel, egy emberélet milliomodrésszel.

Pillanatfelvételek. Néhol homályosak és törtek, de, Istenem, ebben a korban és ezen a földön még annyi a nehéz árnyék és a Napot még mindig felhők takarják.

1.

A szakaszparancsnok

Milyen egyszerű ez az arc. Alhadnagy. Valódi karosszékben ül a szakaszíródában, hat dícsérő okirat és egy irredenta falikép alatt. A haja már őszül. Már őszül és még nem ősz, talán sohasem lesz galambfehér, mert ezek azok a szívos

szőke férfiak, akiknek olyan nehezen fogja meg a fejét az idő. A neve sűrke, elterjedt, ősrégi név, az arca is ilyen: elterjedt és ősrégi arcot visel a szakaszparancsnok és nincs benne semmi kiáltó, nincs benne semmi rendkívüli, olyan szikkadt és egyhangú, mint az augusztusi mezők arca s talán ezért látod benne a végtelenséget. A szemében meg a párás-kék égboltot látod, amelyik itt feszül előtünk, nagyon ismertem és nagyon elérhetetlenül. A szeme kék.

— Hova való?

— Udvarhelyi vagyok.

Székely. Néha egészen rejtelmesek ezek az elszíneződések a felkavart Európa testén. A bajorok haját egy cseppnyi latin vér festette feketére, a velencei asszonyok szőkesége a longobard betörés emléke lehet, a franciák barna tömbjét a germán frankok szőke rétegei szántják át... Vagy itt vannak a székelyek. Honnan hozták ezek a szőke hajukat és a kék szemüket? Ilyenkor eszedbe jut a régi rege a meotisi vadászokról, akik Dul király árja népéből raboltak szőke asszonyokat s hinni kezded, hogy a csudaszarvas legendája talán mégis inkább történelem, mint barbár éposz...

Reggel van, a szakaszparancsnok vettemez. A felbontott borítékok balról állnak az asztalon, a festékpárna jobbról, középen az ügydarabok, elől

tintatartó, oldalt a tollak és ceruzák pontosan „elvágnak” az asztallappal. Most így ülnek szerte az országban a szakaszparancsnokok az íróasztalok előtt és Balmazújvárosban ugyanúgy postabontás van, mint Sajószentpéteren, viszont Kunhegyesen a ceruzák ugyanúgy sorakoznak az asztal jobb szélén, mint Alsódabason, vagy Ricsén. Mert itt rend van és az „ügymenet”-ben már ősi formák élnek.

— Hol szolgált eddig?

— Szolgáltam a debreceni kerületnél, meg a szegedinél is, de már kilenc éve itt vagyok. Az első kerületnél kezdtem, ott szereltek fel...

— Pesten?

— Nem Pesten. Kolozsvárott.

Lám, milyen váratlanul találkozik az ember azzal a megmagyarázhatatlan valamivel, amit a történészek „erdélyi öncélúság”-nak, a költők pedig „erdélyi lélek”-nek neveznek. Senki sem vádolhat elfogultsággal, nem vagyok erdélyi, felvidéki vagyok, csak bámulni szoktam őket, hogy milyen szívósan és makacsul erdélyiek ma is. Ismertem egy erdélyi menekült fiát, aki már itt született Csonkaországban, most már hetedik gimnázista, tizenhét éves fiatalember, de a legtökéletesebb csiki tájszólással beszéli a magyar nyelvet, mintha a Hargita alján nőtt volna fel és nem a pesti aszfalton. Az apja ugyanis ma is a nyaka közé sóz a fiának, ha „hiú” helyett véletlenül „padlást” mond... Az igazi erdélyi embernek hiába mutatod meg a vonatablakból a Mecseket, vagy Czuha völgyét, csak hümmög, hogy szép-szép, de mi ehhez képest a tordái hasadék, vagy a gyergyói havasok! Az igazi erdélyi elé hiába teszik le Szegeden a legremekebb halpapríkást, vagy Karcagon a legillatosabb bürgepörköltet, az igazi erdélyi ember megtörli a száját s kijelenti, hogy nagyon jó, de a fátyányeros és a rakottkáposzta, az mégis más... Az igazi erdélyit hiába viszed el körvadászatra, vagy kacsalesre a Hortobágyra, mert eszébe fog jutni a legutolsó medvehajtás Fogarásban; hiába viszed el

díszszemlére a Vérmezőre, mert ott arról fog beszélni, hogy Istenem, micsoda díszmenetet vágta ki a nyolcvankettesek a marosvásárhelyi főutcán, csak úgy rezegtek az aúzlógok, barátom!... S ha rájuk nézel ilyenkor, látni fogod, hogy könnyes a szemük. Mert kincses föld volt az, és a csodák szigete: Erdély... Ott szerelt fel a szakaszparancsnok is, az első kerületnél, Kolozsváron. Azóta elveszett a város és elveszett a kerület, de a szakaszparancsnok mégis ott szerelt fel, az erdélyi kerületnél, a halhatatlan kerületnél, a legelső kerületnél. Nem szabad megtagadni és nem szabad elefejtetni: első volt.

— Az volt akkor az első — mondja, — mert onnan indult el a kakastoll. Hát azért...

Azért. A testületet Kolozsvár adta és a kakastollas kalapot is. Nemcsak a szakaszparancsnoknak, de mindenkinek. Kicsit mindnyájan ott szereltünk fel és ezt tudomásul kell venni, mert ennek mélyebb jelentősége van, mint a pápai testőrségnél a svájci származásnak.

— Volt katona?

— Voltam. Vadász voltam, Tirolban szolgáltam s másztam rengeteg hegyeken, a Hóhe Tauern-en, meg a Cillertálon. Egyszer meg Horvátországba mentünk nagygyakorlatra, vonaton utaztunk, marhavagonban és elmentünk a tenger mellett...

— Látta?

— A tengert? Nem láttam: aludtam.

Nincs semmi sajnálkozás a hangjában, a tenger, ügylátszik, nem érdekli. Úgy nem érdekli, ahogy engem nem érdekel például egy részleges napfogyatkozás, mely csak a Falkland-szigetéről látható, vagy a baskir irodalom, vagy az ó-perzsa zene. Ő aludt a tenger mellett és valószínűleg Székelyszáldobos kisközségről álmodott...

— A háború alatt hol volt?

— Lengyelországban. Voltam Tarnownánál, Szanoknál, meg a Dnyeszter-fronton: Sztrijnél, Sza-

niszlaunál. Aztán: Iwangorod, Lublin, Luck... Ti zennyolcban őrsparancsnok voltam Erdélyben.

— Ott érte az összeomlás?

— Ott.

— Mondja el, hogy volt. De csak azt a pillanatot mondja el, mikor először hallotta, hogy oda van Erdély...

Gondolkozik.

— Azt a pillanatot?... Hm... Hát egy délután hallottam először, emlékszem... Mentem az utcán a laktanya felé, de nagy sár volt, meg setét, mert a novembert jártuk. A szövetkezet előtt ott állt az üzletvezető, egy fiatal szebeni szász, Schuhmacher volt a neve és kérdezte, hallottam-é, mi volt Gyulafehérvárott. Mondom, nem, mire mesézi, hogy gyűlésbe volt Gyulafehérváron a román nemzet s kimondták az elszakadást az országtól... Nézett rám a Schuhmacher a veres rókaképpel s mondta megint, hogy a román nemzet elhatározásához a szász nemzet is csatlakozott s a köztársasági kormány kiüríti Erdélyt... Csak nézett rám tovább a Schuhmacher, de én meg szót sem szóltam, csak megfordultam és mentem el. A román templomban meg egyszerre elkezdtek harangozni, kérdem én: ugyan mért harangoznak s mondták: haldoklik az öreg Petru Popasu s azért, de én tudtam, hogy hazudnak és Gyulafehérvár miatt verette meg a papjuk a harangot... A laktanyában meg lekasztottam a telefonkagylót, hogy beszéljek a járással, de a központ nem jelentkezett, mert el volt már vágva a vezeték... Senki se szólt vissza a telefonba, csak csönd volt, kint meg esett az eső s a setét-ségbe egyre szólt a harang... Így volt.

— Azután?

— Azután átjöttünk... A családom meg jött utánam vagonban: feleségem, két lányom, fiam...

— Taníttatja a fiát?

— Nem. Nem akart tanulni, első gimnáziumban háromszor bukott, ismétléskor meg mindenbül, nem tanult az a szentnek se. Odaadtam a városi

kertészetbe inasnak. Segéd már régen, szereti a földet, jó kertész lett. Az egyik lányom férjnél van, a másik most menyasszony. ... Se naptár nem kell az embernek, se tükör, ha a gyerekre nézek, látom, hogy elment az idő...

— Hány éves?

— Én ötvennyolc vagyok. Annyi én ... ötvennyolc. Bizony, készülni kell már, lassan elmegyünk...

— Ugyan, csak nem a halálról beszél már...

Rámnéz. Olyan öregesen néz rám, egy kicsit mosolyogva, egy kicsit szomorúan, a szemüvege felett:

— Nem, főhadnagy úr, a nyugdíjról...

Persze, persze.

— Itt marad a városban, ha nyugdíjba megy?

— Nem maradok. Falura megyek. Hevesbe. Kis házam van ott, meg földem is, nem sok, három hold, de a kertész fiam veszi már a kezibe. Nagyon jó az a gyümölcsre, meg dinnyére...

Ügylátszik, még vár egy kis őszi napsütés a szakaszparancsnokra. Még vár rá Heves, a kis ház, tornác, dinnyeszüret... Azt hiszem, ez egy beteljesedett élet, töretlen és egész.

— Mondja meg, úgy-e így gondolta az életet és mindent, ahogy sikerült? Vagy nem így? Elmaradt valami? Vagy hiányzik, vagy fáj valami? Őszintén!...

Hallgat. Felállok és odamegyek melléje. Most nem néz rám, a vettemező bélyegzőt nézi erősen és valami fájdalmas kis zavar van az arcán... Reggel van, csend, szürke ég néz be az ablakon, a másik szobában valahol kopogni kezd egy írógép. A szakaszparancsnok hallgat.

Megérintettem csendesén a vállát:

— Erdély?...

Biccent, a feje előrehajlik, hangsúlytalanul mondja és egészen halkan:

— Erdély.

2.

A próba- csendőr

A tanalosztálynak boltives, hosszú, hűvös folyosója volt s betonpadlóján bongott a lépés, mint egy kolostorban. Itt beszélgettem vele talán tíz percig. Vasárnap volt, nagy csönd, kora este, fiatal ősz: szeptember.

A folyosó végén ült a kecskelábú asztalnál, egy villanylámpa mozdulatlan fénykarikájában, tenyérbe temetett homlokkal. Meglát s első mozdulatával jobbszemre igazítja a kalapját. Feláll, a kard megcsörren az oldalán, ahogy combjához vágja a tenyerét.

Jelentkezik: ő a napos.

Háttal áll a lámpának, az arcából nem látok semmit. Nem karcsú: vastagnyakú, zömök, tömör test, a vállá széles. Moccanás nélkül néz rám, két csillag fehérlik a gallérján. Próbacsendőr.

A kecskelábú asztalon nyitott könyv, a szél játszik a lapjaival.

— Tanul?

— Igenis.

— Mit?

— Szót. — Nyel egyet, kijavítja:

— Szolgálati utasítást.

— No mondja csak. Hol tart?

Az elején tart. Megköszörüli a torkát, az állát előreszegezi, egy pillanatig hallgat s aztán mondja. Hadar:

— ... erkölcsös és józan életmód, pártatlanság, igazságszeretet, megvesztegethetetlenség, törvénytisztelet, törhetetlen hazaszeretet...

Csupa elvontság, csupa fogalom. Ő tudja, egész délután tanulta, mert neki ez még lecke.

— ... éberség, bátorság, önmérséklet és tapintatossággal párosult... ööhm...

Egyet pislog a könyv felé:

— ... önmérséklettel párosult... ööö megvesztegethetetlenség...

Eszébe jut, hogy ezt már mondta. Zavarba jön. Elszomorodik, maga elé töpreng. Én nézem őt, az embert, a fiatalt: kezében az új élet térképe s bukácsol vele az új ösvényeken.

— Nehéz?

— A hetvenegyedik pont. Az nehéz.

A szava is nehéz, mint a föld. Izmos és súlyos szavakkal beszél s a mondatai végén megérzi az ember a pontot, mert szinte egy vállrántással dobja le itt a hangsúlyt, mint a búzászsákot. Ez nem tájszólás, valami mély árnyék kíséri a hangot, írók, színészek, komédiások nem tudják visszaadni, de a muzsikuskok megérik. Eltűnt dalok élnek benne. Az Alföld északi szögletében beszélnek így.

— Maga hajdusági?

— Bihari vagyok.

— Ujfalusi talán?

Nem ujfalusi ő. Egy másik falunevet mond a maradék-megye széléről. Hosszú és szép név, erős napsütés s nem csöndes haragszó: nehéz életek ize van az ilyen falunevekben. Odavaló a próbacsendőr.

— Ott is született?

— Ott.

Röviden mondja, mint a magától érthetődő dolgokat. Világos, hogy az ember ott születik, ahová való. Csodálatos, mennyire nem vagyunk nomádok. Megkötünk a földben, mint az akác.

— Az apja földműves?

— Igenis.

— Cselédember?

Emel egyet a fején:

— Van földünk.

— Mennyi?

— Egy hold.

— Katasztrális?

— Nem katasztrális. Zsidó.

— Zsidó?

— Igenis: zsidóhold.

— Az meg milyen?

— Ezer öles... Mikor az urak keziből kiment a föld, a bérlők lecsaptak a kommenciós fődekből hatszáz ölet. Úgy is maradt aztán a kataszterben, a népek meg méregből zsidóholdnak mondták. Így rajta maradt: zsidóhold...

Belenézek a cigarettám paraszába és hallgatók. Beszéljünk másról...

— Aratáskor nem volt odahaza?

— Mán őrson voltam. Első nyár, hogy nem arattam... Csak néztem az útrul, hogy aratnak erre.

— Csak úgy, mint maguknál, nem?

Megcsóválta a fejét. Nagyon komoly:

— Nem. Máshogy is kezdik... Itt mindgyárt a szélből vágnak bele s az apraja szalmából csavarnak kötelet. Azért oly rogygyant minden kereszt, akit csak láttam az örskörletben...

Nem „határt” mondott már: örskörletet.

— Maguk felé — mondom — meg úgy csinálják, hogy közepin kezdik meg a táblát, ahol legmagosabb a szár. Abból lehet csavarni jó kötelet a kéréhez. Igaz?

— Igen. Úgy áll a kereszt, mint a bálvány.

És rámnéz csöndesen a kalapkarima alól:

— Főhadnagy úr már rakott keresztet?

— Raktam.

Így. Most már közelebb vagyunk egymáshoz... Rátámaszkodok a folyosó betonpárkányára s az estébe nézek.

Az este kék. Kissé párás, szeptember van.

Messze, a mezőkön ilyenkor már jó csönd van. A földeken már ellobbant a péterpáli láng, az éjszakákat már nem dongják át a cséplőgépek, a dűlőutakon lassan kihül a forró por, a kukoricatáblák sötét mélyen piros csövek izzanak s végtelenbe fut-

nak a tarlók. Ez szeptember. Szent Mihály hava, szép és gazdag hónap. Mérleg jegyében áll a Föld s mérleg jegyében áll az ember; csűrök és hombárok ferdült árnyékában áll az ember s őszi csillagok fényében számokat vet... Udvözlégy, Szent Mihály hava, őszi szántás és őszi vásárok hónapja, osztás, törés és fosztás hava, Boldogasszony búcsújának hava. A mezőkön most szárad fel a verejték, a földek felett fehér felhők úsznak és fáradt ökörnál s most jönnek át a mesék az őszi tarlókon...

Hátrafordulok a próbacsendőrhöz:

— Megszokott már itt?

— Meg.

— Úgy érzi, idegenben van?

— Nem érzem.

Tudom, hogy igazat mond. A mai katonanótákból eltűnt az idegenbe szakadt ember sírása.

— Csak a formák változnak, — mondom és nézem, hogy foszlik szét a cigarettám füstje a kék estében... A levegő itt csak olyan, mint odahaza, igaz?

— Igaz.

— S az emberek sem idegenek. Nem úgy aratnak, mint maguknál, de csak úgy beszélnek. Magyarul.

— Igen.

— S egyformák az esték is. A csillagok csak ugyanazok, akár a naposasztal mellől nézi, akár otthon a tornácra...

— Igen. Csak a nevük más...

— Más a nevük?

— Más. Oláj nevük van... Tavaly, az őszi gyakorlaton tábori őrsbe voltunk egy karpaszományos őrmester úrral. Az meg doktor volt, de igen szeretett minket bihariakat és mindig beszélgett velünk. Mink is szerettük, pedig ügyvédnek tanult. Elsorakoztatta az nekünk akkor este az összes csillagokat, úgy mondta, hogy: bojgókat. Mondta, hogy Uránusz, meg Neptonyusz, meg nem is tudom már mifélek, de mi mondtuk neki, hogy nem jó

csillagok ezek a bojgók, hadapród úr, mert olyan nevük van, mint az oláj papoknak. Egy volt köztük csak rendes: a Jó Péter...

— Jupiter.

— Igenis. A Jópéter.

Kinyújtottam a kezemet egy csillag felé, amely a városi háztetők felett égett lobogó és különös fénnel. A Vénusz volt.

— Látja azt a csillagot? Ott a gyárkémény felett?

— Látom.

— Annak mi a neve, maguknál?

Előbb forgatja a nyakát, tájékozódik az égbolton, mint a terepen. Megméri szemével a csillagot:

— Az a Zsiványok Lámpása.

Most ő mutat oldalt:

— Az a magányos ott meg a Bojtár.

— Az a sok csillag meg a nyája, amit őriz, nem?

— Igen.

Az ezeréves pásztormult.

— Az ott fent a Kuti csillag...

— Mért Kuti csillag?

— Így mondják. Tetejibe van az égnek s ha este kutba néz valaki, ezt látja a vízben...

Szinte látom a kávára hajoló pásztorgyereket, amint nézi a titkos kis csillag táncát a csordakút vizében.

És megmutatom a Tejút csillagporát, melyen az utolsó hun király jön felénk tépett lovasaival. Vajjon eljutott a próbacsendőrhöz ez a magyar Messiás-legenda?...

— Arról a fehér útról nem hallott valamit az öregektől?

Húzódozik:

— Hallottam, de az csak olyan... olyan mese csak... Gyerekeknek mondják odahaza...

— Na, hogy van az a mese?

— Hát, — így beszél a próbacsendőr halkan és a hangja megváltozik: mesélő lesz, — egyszer

az égbeli cigány elment szénát lopni a Kaszás rétjére. Lopja, lopja a szénát, összeköti, hátára veszi és menne is már, de meglátja a cigányt a Kaszás, hogy viszi a szénát. Hőj, nagyot kiált a Kaszás, hogy állj meg ilyen, meg olyan, de a cigány csak úsgyi! neki a mezőnek. A Kaszás meg utána. Végighajkorászta az egész mennyégen, utoljára is beérte, lenyomta a földre, oszt kiadta neki kaszanyéllal a porciót... Futtában meg mind elhullatta a cigány a szénát, az látszik elszórva az égbe...

Nevetek. A próbacsendőr is nevet, de csak egy keveset.

— Csak olyan mese, — mondja védekezően.

— Szép mese. Van másik is, a Csaba királyfőről. Azt még nem hallotta?

— Aztat nem.

— Hát kirül hallott valamit a régi magyarok közül?

— Sokat hallottam én.

— Mégis...

— A Tisza Pistát, — mondja csendesén, — aztat hallottam legtöbbit.

És hozzáteszi szigorúan:

— De az való.

Szóval az nem mese: történelem.

Ki tud ezen mosolyogni? Ez a legény a Tisza-birtok határában nőtt fel és a geszti kriptá hosszú árnyékot vet a mezőkre... Bihar a férfiak földje: ott még nem felejtették el az átlőtt mellű vezért, ahogy feküdt a fekete ravatalon a geszti kastélyban s a parkban bihari parasztlegények fáklyákkal, lóháton, betöltött puskákkal őrizték halott urukat... A próbacsendőr fiatal, huszonhárom éves, Tisza István szemüveges, szakállas arca egyelőtte járó nemzedék meséin keresztül lobog feléje: bihari volt, bátor, úr, férfi, a régiek közül való. Megölték.

— Ez való, — mondom a próbacsendőrnek, — nem szabad elfelejteni. Sohasem szabad elfelejteni.

Közelebb lépek hozzá.

— És a meséket sem szabad elfelejteni. Érti?

— Igenis.

— És a csillagok nevit sem szabad elfelejteni. A falut. Semmit, amit magával hozott, érti?

— Igenis.

— És tanulni kell. A hetvenegyedik pontot és a többi pontokat. Dolgozni kell. Sokat. Sokáig. Egyszer aztán haza kell menni és meg kell venni a hatszáz ölet, ami hujja van otthon a holdnak...

Haza indultam és a laktanya előtt eszembe jutott, hogy az arcát sem láttam a próbacsendőrnek, mert háttal állt a lámpának. Így maradt meg előttem és így áll előttem ma is: láthatatlanul, estébe és sötétségbe merülten, mint névtelen üzenet, ismeretlen földekről.

3.

Fürdő- ügyeletes

Valakit vártam a piros padon. Elöttem a tó. Mozdulatlan. Szélcsend van, az öböl síma és komoly. Beledobok egy kavicsot: klottyán, elmerül és kis hullámgyűrűk rengenek át a vízen, mintha nevetés futna át egy arcon. Egy pillanat csak és újra elsímul. Valami szelíd erő van ebben, mint egy férfi mosolyában. Így játszik a tó, mert a tó a csend, a tisztaság és a nagy nyár. A tó a béke.

Az ember csak ül így a parton, parkban, piros padon, napsütésben, a nagy vizet, amit lakájképű és rossz költők fenségesnek címeznek, kavicsal dobálja, mint a pajtását; az ember nézi a fehér homokon az árnyékok éles szélét, a fényfoltok játékát, megnézi negyedszer az óráját, mert tíz perce vár valakit a forró padon, harminckétfokos melegben, júliusban, délelőtt féltizenegykor.

A sétányon fürdővendégek. Három osztrák férfi, hangosak, szókék, csupasz térdel, tiroli nadrágban, mint az óriásgyerekek. Az egyik színszűrőt csatol a fényképezőmasinájára, megcélozza a Kolostrhegy felett a puha felhőket, kattant és továbbmegy. Ez sikerült. Most vízsi a sárga börtökben a bárányfelhőket és a végtelenséget. Jó neki... Jön a fekete hölgy, csontszínű strandruhában, világoskék japán napernyővel. Könyv van a hóna alatt. Az is világoskék. A narancssárga napernyőjéhez narancssárga könyvet visel. Olvasni még nem láttam. De stílusos... A vitorlásklub előtt két úr ül, aranygombos sötét kabátban, lakkellenzős fehér sapkájukon arany horgony. Egy idősebb szikár és egy fiatal köpcös. Mint a nikara-

guai flottaparancsnok és szárnysegédje. Klubtagok, borongva nézik a vizet. Szélcsend van...

A fák alatt jön felém a fürdőügyeletes, halkan jön a homokon, karddal, kalapban, pisztolytáskával. A víz felé fordul, kicsit feltolja homlokán a kalapot, zsebkendőt húz elő és végigtörli az arcát. Meleg van, lehet harminc fok árnyékban. Elmegy a piros pad mellett, nem néz rám, nem vagyok egyenruhában. Fürdővendég vagyok, nem ismer. Nem viselkedek gyanúsán, valószínűleg nem hasonlítok egyik átutazó zsebtolvaj személyleírásához sem, különös ismertetőjelem egyáltalában nincs: nem érdeklém. Én vagyok a polgár, a békés és a törvénytisztelő, ő a rend, a törvény. Személytelenek vagyunk. Én sem ismerem: magas, fiatal férfi. Barna. Csendőr a fürdőkülönítményről. Utánnanézek.

Tíz lépésnyire tölem megáll. Hátrakulcsolja a kezét és a porba néz. Egy motorbicikli zökken mögötte. Megfordul.

— Kérem, — mondja, — itt nem lehet leállni.
— Miért?...

Ez a motorosok örök kérdése. Feleletet különben nem szoktak rá várni és nem is ezért kérdezik. Csak úgy.

Szétcsapja a karját. Kétségbe van esve.

— Most hova toljam ezt a kereket?...

— Tessék a szálló elé.

— A szálló elé?... Fel a dombra?...

— Igen.

Csak ennyi: igen. Még csak nem is erélyesen. De a döntés súlya fekszik a szón. A motoros már tolja a gépet. Szuszog. Csak a dombtetőn áll meg, visszanez és fúj egyet:

— Phhü...

Mérges. Valószínűleg cikket fog írni valamelyik ujság panaszcsoportjába. Az idegenforgalmunk érdekében.

Jön a pesti úr. Ugyanis egészen világosan rá van írva, hogy pesti, habár olyan kalapot visel.

mint egy arlbergi zergevadász. Szép kalap: halványzöld, sötétzöld szalaggal, havasi gyopárral, hátul színes madártollakkal, nem is tudom, milyen madár tollaival. Azt hiszem, ő sem tudja. Jön, egyenesen a csendőrnek:

— Bocsánat, őrmester úr, nem tudja véletlenül, mikor megy a földvári hajó?...

A fürdőgyeletes törzsőrmester, de a pesti ember számára őrmesterségnél kezdődik és végződik a csendőr. Véletlenül tudja, hogy mikor megy a földvári hajó és meg is mondja:

— Öt perce elment...

— Lehetetlen.

Nem hiszi. A csendőr a vizre int:

— Ott megy...

Valahol a tó közepe felett füst fekszik. A hajót már nem látni. A zergeember összehúzza a szemét:

— Az?... Az megy?...

Leszögezi:

— Az jön.

Elszáguld a hajóállomás felé. Nem köszön. A halhatatlan lekéselt utasnak ahhoz a makacs típusához tartozik, aki a váróterem ajtóban félrelöki a portást és csak akkor hiszi el, hogy lemaradt, ha legalább ötven métert trappolt a mozdonyfüst után. A fürdőgyeletes összeráncolni készül a szemöldökét, de már ott áll előtte egy kövér úriember. A csendőr nézi. Nem érti.

Ez nehéz fiú. Külföldi. Autószemüveges.

A kövér szájából úgy pattognak az idegen szavak, mint a géppuskaropogás, aztán halk fuvolásba olvad. Angol. Jelekkel beszél: gyors köröket rajzol a levegőbe és mozzatja a kezét, mintha harmonikázna. A csendőrre néz. Nem érti. Aztán a piros padra néz ahol ülök. Én viszont a tóra. Békés polgár vagyok. Nem tudok angolul, kérem.

A csendőr egy füzetet mutat az idegennek. Az megvonja a vállát. Egy másik füzet. Utánanyúl. Ez az. Lapoz. Angolnyelvű beszélgetési mondatgyűjtemény. Odabök egy kérdésre. A csendőr áthajol a

vállán, megnézi a kérdés sorszámát és megkeresi a fordítást. Két lépést hátrál és a park végére mutat.

Ott áll egy sárga benzinkút.

Ezt kereste az angol. Most aztán mosolyog. Rózsás, puha arca csupa gödröcske, mint egy aszszonyé. A benzinkút előállott... Kotor a bő golfnadrágja zsebében és valamit nyujt a csendőr felé. A két ujj között fogja. Pénz.

Ötven fillér.

Valami vékony kis nevetés mozdul meg a fürdőgyeletes szájasarkán, nem gúnyos, inkább szelíd, bujkál a nyírott bajusza alatt. A fehérkesztyűs kéz ugyanazt a könnyed, tiltó mozdulatot írja le, amit például egy Hyde Park-i angol rendőr tenne egy idegen aprópénze előtt: bocsánat, nálunk ez nem szokás.

A rózsaszínű angol kalapot emel, elmegy. A kocsijához. A fürdőgyeletes letér a sétányról, a Pavilonnál eltűnik. Más nem történt. Megnézem az órám: kilenc perc volt az egész.

Ülök a piros padon egyedül. Csend van. A tó áll mozdulatlanul és puha felhők mennek a Kolos-torhegy felett.

4.

Rádiós

Fülén a fejhallgató. Figyel. A fejét felemeli, messzire néz. Egy lépésnyire ül tőlem s ő hall valamit, amit én nem hallok. Ez több, mint a távolság. A szoba egyik sarka a megszokott laktanyakép: barna fegyverállvány, puska, kalap-

borító, összeszíjazott köpeny, névtábla, rajta a rádiós neve, zöld ágy, kispárna. Álló ruhafogas, egy „közönséges” szék. Az örök leltár. Így állt itt minden a helyén, mielőtt a rádió és a rádiós született. A rádiós huszonnyolc éves... A másik sarokban áll az asztal: huzalok, tekercsek, középen a szűrke gép: rövidhullámú vevő. Egy akkumulátor sötét üveglapja csillog. A falon egy szerelési rajz és egy diagramm fénymásolata, egy kapcsolókar és egy töltő között, fehér kartonon, kék gulák és piros karikák: rádióhálózati térkép... Új világ ez. Új sarak a régi rendben.

A fülemre kapcsolom az egyik fejhallgatót. Szaggatott zümmögés:

... tá - tá - tá - ti ... Tá - tá - ti ...

Távírószolgálat. A rádiós ceruzája már fut a papíron, neki ez a vibráló zúgás: beszéd. Másnak érthetlenebb, mintha lapp nyelvű előadást hallgatna a rénszarvastyenyésztés irányvonalairól. A morze külön nyelv, egy század hangja. Távírárszok azt állítják, hogy az egyéniséget úgy adja vissza, mint a beszéd: van nagyképi kopogás, van megfontolt, kapkodó, határozott, van ideges, töprengő, van hadaró és van dadogó. Csak tájszólás nincs. A bretagnei „patois” éppen úgy elvész a tekercsek és kapcsolók között, mint a palócok mély magánhangzói. Gépnyelv.

A rádós ír a villanyfényben. Ez új arc. A haja és a szeme világos, egészen északias profil. A keze fehér, erős és ápolt, középső ujján síma pecsétgyűrű. Az írása lendülő, gyors, a betűi olyanok, mint a mértani testek, cikornyátlanok és díszítés nélküliek. Minden mozdulata leegyszerűsített. Technikus. Vagy még több: specialista.

A kagyló membránján az utolsó jelek pattognak át. Még egy betűcsoport zakatol, valami összefüggéstelen szó:

— . — / — — / — — — / .. — .. /

A rádiósra nézek:

— Mi volt ez a négy betű? ... K. M. J. É. ...

Rejtjel?

Leteszi a ceruzát:

— Nem. Rövidítés. „Köszönöm, jó éjszakát!”

A távirás köszön így a központban, ha vége az utolsó leadásnak. Reggel így: J. R. „Jó reggelt!”

Légtéri udvariasság. Felesleges betűk nincsenek. Mint egy tisztelgés.

Leakasztja a kagylót a fejről. A jobbfületől a balfüléig egy sáv húzódik végig a haján: a fejhallgató acélszalagjának a nyoma. Megmarad. Tartóshullám.

A zöld ágyra mutatok:

— Itt alszik?

— Itt, a gép mellett. Éjféle leadásokhoz mindig beállítom a vekkert.

— Sohasem késte le a leadást?

Megrázza a fejét:

— Nem. Ez szolgálat ... Ellenőrizni is szoktak.

— Rádión keresztül?

— Igen, rádión, a központ.

— És a szolgálata? ...

— Az elég. Elfoglal egészen, sok a hirtanyag.

De szeretem.

— Mi volt civilben?

— Rádiószerelő ... Nem sokáig, mert egészen fiatal koromban jöttem a testülethez.

— Az apja?

— Az postás.

Ez egy távirászdinasztia. A rádiós fia esetleg képtávirász lesz, addig biztosan tökéletesítik a távolbalátást. Megkérdezem:

— Völegény?

Nem völegény. Előbb le kell tennie az állomásvezetői vizsgát, hogy nősihessen. Még ráér. Egyszerűen és tárgyilagosan beszél a problémáról. Jó műszaki fej.

— Mit csinál szabadidejében?

— Ha van, olvasok... Tanulok... Csináltam magamnak egy vevőkészüléket. Hogy ne unatkozzak, itt van még a zümmer is...

— Micsoda?...

— A zümmer...

Mutatja. Egy megszakítókar üresen, készülék nélkül. Ráteszi két ujját a billentyű gombjára. Kopog:

... tí-ti-tá-titátáti...

— Ezzel gyakoroljuk a vételt — mondja, — az egyikünk itt kopogtatja, a másik meg a szomszéd szobában felveszi a szöveget...

Szóval, nyelvgyakorlat. Ahogy mások angol társalgási órákat vesznek.

Az asztalon könyv, egy lapja behajtva: itt hagyta abba az olvasó. Egy hamutartóban kialudt cigaretták. Sok behajtott lap és sok félig szívott cigaretta, az elfoglalt ember tárgyi bizonyítékai.

Bekattantja a vevőkészüléket. Állomást keres... Forgatja a kondenzátor gombját. Német beszéd.

— Berlin...

Már a kontinens másik sarkában van. Valami szláv nyelv:

— Ez Varsó. Valami amatőrállomás... Megpróbálok ráállni Belgrádra, a negyvenkilenc — tízennyolcra...

Halk cigányos zene. Ez Belgrád, a 49.18... Si került „ráállni”...

Tovább hangol. Recsegés. Egy hosszú süvöltés

mögül hang bukik ki. Rekedt, fulladozó és távoli..
A rádós rámnéz:

— Moszkva...

Fütyty vágódik fel, a kondenzátor fordul, Moszkva hallgat...

Este van, hazamegyek, kint zuhog az áprilisi eső. A folyosóról még visszanezék a rádiós ablakára. Ul a villanyfényben, fülén a kagyló két sötét pontja, szeme nyitott és az ablaküvegen csorog az eső. Most hallgat valamit, messzire néz, mint egy markonista egy hajón, fekete vizek felett...

5.

Számvivő

Ő az, akit a költők nem énekelnek meg: számember. Nem irodalmi téma. A poéta, aki nagyfokú térszűrlés miatt untauglich volt és képtelen a kézigránátot a tábori kulacstól megkülönböztetni, többnyire harci riadókat ír és megfesti

egy század hangulatát öt perccel a hajnali roham előtt. Róla, a számberről természetesen nem ír, átengedi őt a humoristának, aki kedélyesen és könnyedén elintézi a számvivőt: bemutatja őt a nyájas olvasónak, mint a tollragás és a pocaknevelés verhetetlen bajnokát, akinek életcélja, hogy a negyvenedik mord számadási észrevétele után megtörölje tollát az íróasztal jobb oldalára rendszeresített tolltörlőruhába és a jól megérdemelt nyugdíjba távozik, ahol más híján hulló hajszálait írja le a leltárból és meghal majd az irodisták részére rendszeresített halálnemben, szívelhajasodásban, mert fontos a jó humor.

Itt áll ő. Mögötte raktárállványok gerendaváza, tornyosra rakott egyenruhák és kalaposzlopok. Beolajozott puskák, tompán csillogó tusaborítólemezek, minden milliméternyi pontossággal egy vonalban, mint egy porosz díszszázad frontja. Vasajtó, keresztvasak, rácsok az ablakon, homály, kőpadló, a bőrpoló zsir és a naftalin erős szaga. Rend. Osztályraktár.

A számvivő körülnéz és összehúzza a szemét. A második állvány negyedik polcát fixirozza azzal a pillantással, ahogy az ujonc szakaszparancsnok nézi az arcvonalból kiugró tölténytáskát. Létrát csap az állvány elé, felmászik és beljebb pofoz egy miakacs másodosztályúra becsült lovaglónadrágot, amely

legalább másfél centiméterrel tört ki a sorból. Magasan áll a létra legfelső fokán, sapkája csaknem a plafont súrolja, szigorúan hordozza meg a tekintét a birodalmában. A birodalomban rend van, kordában a téli gyapotingek, a makrancos jelsípznórok és hajlíthatatlan börmellények s más gyanús elemek. Leszáll a létráról. Szemüveges, középkorú férfi, régen ismerem. Tiszthelyettes.

A raktár maga a józanság és a regénytelenség. Itt kiigazodott sorokban fekszik a romantika, osztályozva vannak a festői redőjű válgallérok és a hetyke menték; a hosszú, szögletes szuronyok, melyek őszi ködökben fognak elmerülni, most vastag zsirréteg alatt pihennek; a kékesfekete tollforgók, melyek arra vannak hivatva, hogy a mezőkön átfutó szelek borzolják, tokokba vannak szorítva; a lakkozott kalapszijak tizesével összekötözve várják az állak feszülését; a töltény, amely talán pontot jelent egy emberélet végén, rakaszokba van csomagolva és a kard, ami több mint fegyver, mert szimbólum és hivatást jelez, itt még leltári tárgy. S mindezek karéjában, mint Mester a tizenkettedik szín falanszter-udvarán, itt áll hidegen csillogó szemüvegével a raktárkezelő. Az állványokon fekete táblák, a táblákon kemény, egyenes krétajelek, mind az ő írása. Számok. Ő nem novellahős.

— Lássá — mondom —, ez rend. Ez a rend, ami nem fogalom, hanem kézzelfogható. Mit gondolsz, mi van a rend mögött: gyakorlatiasság, persze...

— Az is...

— És hagyomány?

— És hagyomány. És van még más is mögötte. Van nevelés és van emlék... Igen.

— Hol van?...

A számvivő megtörli a szemüvegét és az orra nyergére igazítja. Egészen csendesen beszél.

— Itt — mondja és az állványokra int —, itt van. A raktárban van. Mert mikor látja a raktárt a csendőr? Kétszer: mikor felszerel, meg amikor

leszerel. Amikor jön, meg amikor elmegy. Ami közeje esik: az a testület, az a tényleges szolgálat, az a munka meg a fiatalság. Próbacsendőrök... Mikor itt állnak felszereléskor és a fejükre próbálom az első kalapot. Az első kép, amit a testületből kapnak: a raktár. Itt rendnek kell lenni. Ez a „főrcimer”, az előszoba, ahol levetik a civilkalapot, a szomszéd szoba már az új élet, a tanalosztály és az őrs. A raktár az első perc, amit nem felejt az ember.

És elgondolkozva néz maga elé:

— Én sem felejttem. És senki. Most is látom az arcomat az első kalap alatt. A raktárablakban néztem meg magam... Régen volt.

— És a leszerelők?...

— A leszerelők mások. Őket nem nevelem a raktár. Emléket, azt ad nekik. Még egyet, utolsót. A raktár adja az utolsó képet a testületből. A leszerelő leadja a puskát, a fehér kesztyűt, a kard- és szuronyhüvelyt összekötő szijacszkákat és a tollforgót. Mindent leadnak és elmennek civilben, a fejükön új keménykalap van, a kezükön kutyabőrkesztyű. Némelyik olyan elegáns, mint egy tiszteltbeli főszolgabíró. A küszöbről még visszaneznek, mint az út végéről. Ez rend. Volt laktanyarend, volt szobarend, volt őrsirodaasztalrend. Ez itt raktári rend. Együtt az egész: a testület. A leszerelők, az öregek, a nyugdíjasok, ezt tudják. Végigbaktatnak a raktárfolyosón és csendesen csukják be maguk mögött a laktanyakaput...

Halkan beszél, de a hangja mégis kong a köpadlós raktárban. A raktárkezelő sokat látott, sok mindent. Amit mond, annak valóság-íze van. Ez nem lélektan, talán még megfigyelés sem...

— Olyan ez, mint egy állomás — mondja —, mint egy határállomás. Forgalom, emberek jönnek, emberek mennek, semmit sem nézünk és mindent látunk. Van, aki most jön és van, aki elutazik innen. Az állomás csak áll, itt rend van, tisztaság és

csend, a határon mindent élesebben látnak az emberek.

— És a régi idők?...

— Azok szépek voltak. A régi- régi idők. De voltak rosszabbak is, mint ma. A háború után és a forradalmak után. Semmi sem volt, az állszij műbőrből volt, a kardbojt pamutból, az ing kenderből, a zubbony csalánból. Sirt az ember, ha ránézett a felszerelőre. Tömegrendszer se volt.

Úgy beszélt ezekről az időkről, mint egy katasztrófiáról. Mikor egy történelmi vihar végigsöpört a raktárállványokon és felborította a csendőség különleges ruhaellátási rendszerét: az ősi tömegrendszert.

— De csak visszajött a tömeg...

— Vissza. Örültünk neki, pedig de sokat dolgoztunk a felállításnál; sokszor virradtunk meg az irodában, bizony. Sokáig égtek akkor a lámpák a gazdasági hivatalokban...

— Most már minden a régi...

— Minden, — mondja.

És körülnéz. Megdolgozott mindenért.

A félszárú csizmák fülükkel összekötve sorakoznak a rúdon, a kalapok tetejükkel összetolva, a puskák léniában, tusával kifelé. Mint a brassói raktárban ezerkilencszázkilencben. De ne nézz ki a raktárablakon, mert kint nem a Cenk meredek oldalát látod, hanem a nehéz-kék alföldi eget. Kint minden darabokra tört és megváltozott, itt bent minden a régi. Rend van. Sokáig égtek érte a lámpák...

És ez itt a számvivő. Nem irodalmi alany; mondom, a költők nem éneklék meg. De ez nem óda és nem méltatás, nem olajfestmény. Pillanatfelvétel, vedd úgy, hogy arcképes igazolványba készült.

Csak azért, hogy felismerjed.

Csendőrgyerek

6.

Egy tiszthelyettes lánya. Huszonkét éves, német-francia szakos tanárjelölt. A korát egészen pontosan tudom, hat évvel ezelőtt tizenhat éves volt, ezt abban a kérvényben láttam, melyben családi pótlékának további folyósítását kérték, tekintettel arra, hogy „tanulmányait kiváló eredménnyel folytatja”. Egyébként egy fizetési jegyzékben szerepeltünk, én teljes névvel, ő egy másik rovatban, csak egy számmal, mint „családtag” és egy laktanyában töltöttünk hosszú éveket, én az emeleten, az előadótiszti szobában, ő a földszinten, „természetbeni elhelyezésben”, ami alatt — dacára a szakkifejezés romantikus zöngéjének, — nem lombsátor és fenséges természet értendő, hanem egy két szoba-konyhás altiszti lakás. Akkor ötödik gimnazista volt, patentharisnyában járt és matrózbúzában, a hóna alatt fantasztikus mennyiségű könyvet cipelt és többnyire féllábon ugrált le a lépcsőkön. Reggelente a laktanyakapuban találkoztunk, ő az iskolába ment, én a laktanyába és bajtársiasan kívántunk egymásnak jó reggelt, mint munkába induló emberek. Máshol nem igen láttam, néha október hatodikán és március tizenötödikén a templomokban, az intézete párjai közé zsúfolva és egyszer — már jóval később — a városi könyvtár csöndjében. Mosolyogva néztem meg, hogy mit olvas (az ember, ugye, könyvtárban mindig fölényes az asszonyokkal): Emil Verhaeren könyve volt előtte, a *Les visages de la vie*, nagyon régi de eredeti francia kiadásban. Ránéztem mégegyszer a könyvre és a vékony kis lányra s azt mondtam magamban:

— Hm...

Ugyanis a szomszéd asztalnál én is Verhaeren-t olvastam, a halhatatlan flandriai dalokat, de Radó Antal fordításában. Eredetiben még szótárral sem értem a belga költő mondatait, amelyek döngők és súlyosak, mint a harangszó, örvénylése a nehéztornyú vallon városok felett.

Aztán elmentem abból a helyőrségből, más fizetési jegyzékbe kerültem és másik laktanyába, a tiszthelyettes lánya és a Verhaeren-epizód elmerült mögöttem az arcok és emlékek között. Évekig nem láttam, ma találkoztam vele újból ott, ahol távoli ismerősök, elfelejtett iskolatársak, vagy egykori szomszédok szoktak. Vonaton. Én az előző állomáson szálltam fel, ő a következő megállónál leszáll, csak egy pár perc az egész, alig több az elfutó reggeli találkozásoknál, a régi laktanyakapunál. Ez a laktanya különben az egyetlen szilárd pont közöttünk, más közös emlék és élmény nincs és elfelejtettük egymás nevét is.

Az ablaknál ül, szemközt velem és beszél. Csupa egyszerű közlés. Például megtudom, hogy a szülei elkerültek a városból, az apja vidéken szolgál, őrsparancsnok egy külörsön, a huga férjnél van, az öccse négy polgári után műszerésznek ment, ő maga jövőre kapja meg a tanári diplomáját. Sokat dolgozik. Most hazamegy, de csak két napra.

Keveset változott. Magas, szőke lány, a szeme szürke, az orra finommetszetű, de egy kicsit szep-lős. Egészben véve, nem szép, de ez a megállapítás nem illik rá, mert nem csúnya. Az a típus, amelyik több érdeklődést tudna talán kiváltani, ha, mondjuk, púpos volna. Így észrevétlen marad és beol-vad minden környezetbe, ez a kihangsúlyozatlan arc ma még nincs divatban, túlságosan emberi és értelmes, a társaság nem viseli. A körmét nem festi pirosra, mint az asszir rabnők és a szemöldökét nem irtja ki, mint a maláji táncosok, teljesen euró-pai külseje van, tehát világos, hogy ezzel a külső-

vel nem kelthet feltűnést Európában. A kosztümje drapp és sima, de a „raffináltan egyszerű” vonalak nélkül, olyan, mint egy férfi munkaöltönye: nem jelmez, kifejezetten ruha, a cipősarka nem magas és nem lapos, mérsékelten alacsony, egyáltalában az egész viselkedésében van valami mérséklet és valami visszahúzódás. Például nem hajlandó észrevenni a fülke másik sarkában cigarettázó hölgyet, aki tüntetőleg fejti egy angol napilap keresztretjévényt és aki abba az unalmas szépség-szériába tartozik, karmínszájjal és rajzolt szemöldökkel, melyet gyárilag és vagontételekben állítanak ki a kozmetikai üzemek. Nem nézi az ismeretlen asszonyt azzal a leplezetlen és barbár mustrálással, ahogy csak a nők képesek egymást végigvizslantani, rá sem néz, a vonatablakon tekint ki, a párás mezőkre. A munkájáról beszél, az egyetemről és az életéről, ami nem könnyű.

— Az utolsó két év, — mondja, — az volt a legnehezebb. Az öcsém munka nélkül maradt, a hugom kiházásítása is sok pénzt vitt el, apám alig segíthetett engem. Felmondtam a szobámat és a kollégiumba költöztem, a menzán étkeztem, két év óta „nyári állásom” is van, júniustól szeptemberig egy fürdőiroda német-francia levelezőosztályán dolgozom, mint segéderő. Hogy mennyit kapok ezért? Keveset, de mégis ebből spórolom meg a következő szemeszter könyv- és kompendium-költségeit. Ruha? Van három ruhám, estélyi ruhám nincs, sohasem volt, sem kisestélyi, sem nagyestélyi, sem coctailruhám. Másnak sincs, a fiúk, a kollegáim, két ruhában húznak ki nyolc szemesztert, férfiak lesznek, diplomát kapnak, ledoktorálnak és nincs és nem is volt soha egy szmokingjuk. Ez kis dolog, de ne felejtse el, hogy egy nemzet úgynevezett aranyifjúsága, a fiatal magyar értelmiség nő fel egy világváros közepén, estélyi ruha nélkül. El lehet azt képzelni, hogy ez hatástalan maradjon egy nemzedék életszemléletére? Hol van tőlünk az aranykor, a „fiatal-bolondság” jelszavával... Hu-

szonkétéves vagyok és bálban még nem voltam, láncolni nem tudok...

— Sajnálja ezt?

— Sokszor igen. Végeredményben először mégis csak nő vagyok, csak azután tanár...

— Akkor...

— Tudom. Akkor miért vállaltam ezt?... Ha azt mondom, hogy fanatizmusból, akkor ez nagy szó és én megtanultam elkerülni a nagy szavakat, mondjuk így: nem vagyok olyan szerény, hogy ne higgyek magamban. Ezt a szerénységet onnan meritem, hogy mindig az elsők között voltam; a jeles bizonyítvány semmiféle gögöt nem fejlesztett ki bennem, csak erőt adott és utat mutatott. Azt hiszem, egyetlen elégséges osztályzat elegendő lett volna ahhoz, hogy az iskolapadot felcseréljem a varrógéppel. Nem kell, hogy a hólapátoló jogászok és a villamoskocsivezető gépészmérnök elcsépelet példájára hivatkozzam, maga tudja, hogy a mi generációnk szentnek osztályozott minden emberi munkát...

— És a kiszakadás?... Az új társadalmi helyzet és a régi otthon?...

— Ilyen probléma nincs. Én az egyetem lépcsőin keresztül vérségi jogon lépek be a nemzetem középosztályába, még mindig több joggal, mint a nagyvágók fiai és a regálebérlők unokái...

— A jövő?

— Állás?... Istenem, ezzel úgy vagyok, mint Gambetta Franciaországa valamikor Elzásszal: „Nem beszélni róla, érte dolgozni, mindig rágondolni”... Jelszó, de egyszer már eredményre vezetett...

— Nyelveket magánúton tanult?

— Részben. Németül igen. Franciául Belgiumban tanultam gyerekkoromban, másfél évig voltam kint egy gyermekvédő akcióval s azután még két vakációban is meghívtak...

— Külföldi célok?

— Nincsenek. A háborúutáni nemzedéknek egyáltalában nincsenek külföldi céljai. Mi tudjuk.

hogy mindenhol idegenek vagyunk. Maradt egy kis föld alattunk. Több nincs, itt kell élni, amíg jön a nagy változás. Addig? Ismeri annak a mai erdélyi poétának a költeményét: „Ahogy lehet...”? Hát igen: ahogy lehet...

— Nem fél?...

A vonat lassít, egy váltó csattog. Feláll, a kesztyűjét húzza és mosolyog.

— Félni? — mondja, — én laktanyában születtem. És látja azt a piros cserepes házat ott a jegenyénél? Az az apám laktanyája, most is oda megyek. Haza...

— És ez mit jelent?...

— Ez sok mindent jelent. Elsősorban hovátartozandóságot, néha megkülönböztetést és volt idő, mikor üldözést is jelentett. A laktanya sok mindenre megtanítja az embert, de félni, arra nem tanít...

A vonat megáll. Kezetnyújt és leugrik a lépcsőről. Átvág a kis állomás előtt és megy hosszú léptekkel a pirostetejű ház felé, amelyik ott áll valahol a nagy jegenye alatt. Hóna alatt viszi az irattáskáját és sapkáját. Most hazamegy a laktanyába.

A vicinális tovább dökög velem a téli délutánban és a mozdonyfüst barna foszlányai lengenek az ablak előtt.

7.

Oreg lovas

A háború előtt is lovas volt már: huszár.

A bizonyíték ma is ott lóg a falon, egy színes nyomat, amely „Emlék katonakoromból” címet viseli: piros nadrágban, magasra tartott karddal száguld elő egy

pejlő hátán az örök huszár, aki nem más mint ő, mert a fotográfus kinyírta fénykép-arcát az ötvenkrajcáros levelezőlap felvételtől s ráragasztotta a kék atilla nyakára, közvetlenül a három fehér csillogó felé.

— Mert cugszifirer voltam, — mondja, — de azért nem jó a kép.

Rögtön meg is mondja, hogy miért nem jó:

— Azért, mert nekünk nem kék volt a csákonk, de piros; másodsor meg nem sötétkék volt a menténk, de világos-kék, mert én közös voltam, nem honvéd. Meg a fejem se jó...

— A feje?

— Az. Nem jó.

Nézem a papírhuszár fényképarcát. Jó fej ez, az a bizonyos békebeli huszárarc, ma is halhatatlan minta nyári operettek és magyar filmek rendezői előtt: sasorr, cigányfekete szem, keményre viksolt bajusz. Ma is hasonlít az öreg lovasra, aki most előttem áll, bár ezen az arcon már átvágott az idő és a divat: a bajusza szürkébb és rövidebb.

— Gondolja, hogy nem formáz magára?

— Formáz az, vagy jobban csak formázott, de még se jó, mert nagy a fejem...

— Aha, az alakhoz viszonyítva, igaz?

— Ahhoz. Egy rác fényképész csinálta a képet Bácskában, mikor még Fehértemplomban volt a garnizon. Emlékszem, csúnya neve volt a fény-

képésznek, Vrk, úgy hívták, Vrk Boris. Ilyen aszszonynevet viselt, pedig férfiember volt, kis púpos ember, mert a háború előtt a fotográfusok majd mind púposak voltak, vagy sánták. Hogy mért: nem tudom. Szóval, igen közelről fotografált le engem s nyilván ezért lett nagy a fejem. De nem is merte elhozni a képet a kaszárnyába, csak úgy küldte be, mert félt, hogy hozzáverem a görbe hátához... A nyavalyás.

— Nem baj az.

— De baj az. Nem is szívesen mutatom a képet falumbelinek, mert minálunk otthon azt tartják, hogy nem magyar ember, aki nagyfejű. Vastag nyaka van a magyar embernek, meg kicsiny, kerek feje, a németnek van nagy körtefeje... Igen szégyenlem így a képet.

— Miért? Az még nem szégyen, ha valaki nem magyar.

Felhúzza a szemöldökét, hallgat egy jót, aztán azt mondja:

— Nem is mondom én azt. Olyan azt, mint a szegénység: az se szégyen.

Körülbelül azzal a gögös humanizmussal mondja ezeket, mint a csongrádi százholdasok, ha a nincstelenekről beszélnek.

— Maga alföldi?

— Én nem. Én nyitrai vagyok.

Nyitramegyei. Valami magyar szigetről való, melyet körülölel a szlovák tenger s ahová a német világrész partjai közelről ködlenek. A szőke szlávok és germánok közül valami különöset hoznak magukkal ezek a barna férfiak, valami olyat, ami ismeretlen az alföldi és a dunántúli földeken: mély s népi gyökerekig lenyúló faji öntudatot.

— Hát milyen is volt az a régi huszárellet?

Elnéz messze. Most Fehértemplom széles utcáit látja, a régi nap süti a házoldalakat s a határban hullámanak a bácskai búzaföldek. Sójajt egy keveset.

— Nem lehet azt csak úgy elmondani; látni

kellett azt, meg élni benne. Nagy élet volt, de két oldala volt: egy szép, meg egy keserű.

— Keserű?

— Az. Bácska. Olyan kövér földeket se láttam azóta, mint arra, úgy forgott az ki az ekevas alól, mint a szalonna. A rác templomban a Szent Metód, meg a Szent Száva szobrára annyi aranypénné volt akasztva, hogy mi odahaza Nyitrában felépíthettük volna belőle a magyar templomot, ami leégett negyven éve s úgy állt azóta füstös falakkal, mert nem volt pénz új istenházára. Fialtal voltam én még akkor, rosszul láttam, mint a kétnapos macska, de most ha visszagondolok, megkeseredik a szám. Mert kinek a zsebiben volt a Bácska? A föld a rác uraknál, a Darkovicsoknál, a Gyungyerszkyaknál, a Petricseknél, a hitel a sváb bankoknál, a pénz a zsidónál. A magyaroké volt a megyeháza, meg a faluvége, a hivatal, meg a napszám, szóval a kereset. Övék meg a vagyon. Ez volt a baj.

Ez az ember öt elemít végzett, az pedig, amit mond, egy nemzetgazdasági tétel, de olyan tiszta és átlátszó fogalmazásban, mint valami bibliai törvény.

— Most mondja, hogy mi volt a szép?

— A katonavilág. Az szép volt. Mikor végimentünk, huszárok, a főutcán, akkor megálltak az emberek mentükben, a boltosok kiszaladtak az ajtó elé, a piacon a kofák felhagyták az ősztózást, a sváb polgármester jobbszemére vágta a cylinderkalapot, mert rá gondolt regrutakorára és olyan szép asszonyok meg lányok hajoltak ki az ablakon, hogy az ember azt se tudta, merre forgassa a szemét a csákó alatt.

— Sváb lányok.

— Svábok, szőkék, fehérképűek, olyan egyformák, mintha egy anyától lennének. A magyarok gesztenyeszínhajúak voltak csaknem mind, de a rác lányok feketék, mint a bogár. Volt egy köztük, azt igen kedveltem. Úgy hitták, hogy: Jelena.

— Valami szerb név.

— Az. Magyarul azt teszi, hogy: szarvaska, mert szarvas, az szerbül: jelen. De olyan is volt az, mint az erdei szarvas: karcsú, szárazlábú, melegszemű büszke tartású. Mondom, igen kedveltem, de ő is erős indulattal volt irántam...

— Erős indulattal?

— Avval. De nem lett semmi belőlünk, mert az apja, meg három bátyja úgy védték a lányt a huszároktól, mint a hétfejű sárkányok. Nem is volt szegény lány, négy sor aranydukát csörgött a nyakában, mikor vasárnap templomba ment. Az volt a hozomány. Később férjhez is ment, egy újvidéki disznókupechez. Még én ott szolgáltam, mikor halottam, hogy „eluszokcsiztatta”...

— Mit jelent az?

— Ellopta. Mert a rácok lopják a menyasszonyt, de nem igazánból, csak úgy... Régi szokásból. Az úgy megy, hogy a vőlegény megmondja a menyasszonynak, hogy mikor gyön érte kocsival; a menyasszony meg megmondja az apjának, meg a bátyjainak, meg a sógorainak. Azok meg elbujnak s mikor gyön a kocsi, a lány felugrik rá, a legény a lovak közé vág. Akkor kiugranak a palánk alól a lány rokonai nagy husángokkal, meg karókkal s nagy ordítással utána a kocsinak! Közben szídják a vőlegényt, hogy te ilyen, olyan, amolyan, megállj, csak a kezünkbe kerüljél, beretvaszijat szabunk a hátadból. S fenyegetik a nagy fütykösökkel. De a kocsit sosem érik utól, mert az már nincs benne a régi szokásokban. Másnap aztán előjönnek a szököttek s akkor van a nagy lakodalom. Hát így lopták el a Jelenát is.

— Sajnálta?

— Sajnáltam. De nem haltam bele. Szerelembe csak a német hal bele. Mulattam egyet rá, felejtőnek. Elfeledtem.

— Nagy mulatások voltak akkoriban.

— Akkoriban igen. Azok olyan mulatós esztendőök voltak. Volt mire inni, akkora volt az ország, hogy a gyorsvonat is három napig vitt rajta

át. Elmentünk vasárnaponként a kocsmába, megittunk egy-két litert a könnyű homokiból, elhallgattuk egy darabig, hogy gajdolnak a szerb legények a csimpolyák mellett, aztán rákezdtük mi is a nótára. Az a nóta járta akkor:

*Ne félj babám, lóra vagyok tanulva
Se galupba, se mars-marsba nem esem le róla
Mert a huszár nyeregbe van teremtvé,
Mint cidrusa a jó földbe belegyökerezve.*

— Persze, a végén összeverekedtek a rácokkal?

— Megtörtént. Többnyire kiszórtuk őket az ajtó elé, de nem ment azért olyan könnyen, mert jó verekedős nép az. Leginkább a cigány miatt akasztottunk löcsőt, néha a lányok miatt is. Mert akkoriban még igen szerették a lányok a katonákat...

— Ma nem?

— Nem. Ma úgy elmennek a lányok az uniformis mellett, mintha nem is látnák. Nem úgy volt régen.

— Nem hát, mert régen maga fiatal cugszfiren volt, ma meg öreg tiszthelyettes, nem gondolja?

Gondolkozik.

— A'lehet, — mondja — ötvenegy vagyok már én.

S látszik az arcán, hogy ezt a körülményt eddig sohasem vette figyelembe, mint a legtöbb öreg katonáé.

Megemeli a fejét:

— Hiába, gyönyörű szép valami volt az a régi ruha. Ma is emlékszem jól, mikor az utolsó nagygyakorlatról gyöttünk haza, micsoda szép délután volt az. A zentai úton gyöttünk, mind piros nadrágban, vállra akasztott mentével, jó figurás lovakkal. A csákóforgókon ökörnyál úszott, mert az ősz járt már a mezőkön, de úgy sütött a nap, mint aratáskor. Mi mentünk az úton s énekeltünk, énekeltünk. Végigénekeltük volna az egész Bácskát...

Mintha le is húnnya volna a szemét egy pillanatra.

— Hiába, nem lehet azt elfelejteni...

— Hát a háború?

— Akkor már csendör voltam, mert tizenháromban gyöttem át a huszároktól. Szerbiában voltam, lövöldöztük a komitákat az erdőben, meg a kukoricások között.

— Azok nem löttek vissza?

— De vissza ők, — és szerényen hozzát teszi — el is traffálták a balfülemet.

Mutatja golyóharapta balfülét.

— Persze a csendőrségnél is a lovasokhoz kérte magát.

— Oda én.

— Miért? Sarkantyú, mente, lovaskard?

— Nem, — mondja komoly arccal — nem amiatt, csak a ló miatt. Azt szeretem én éppen, ami nehezzé teszi a szolgálatot: a lovat.

— Hát van-e valami, amit nem szeret a lovas szolgálatban?

— Van.

Gondolkozik, megmondja-e, de aztán kivágja:

— A lótápelszámolási naplót, azt igen nem szeretem. Nem kedvelem a számolást sehogy. A fiam, az kedveli.

— A fiát is huszárnak szánta?

— Én annak, de nem az lett. A repülőknél van.

Egy fényképet mutat. A fia. Éppen olyan, mint az öreg lovas az emléklapon, cugszfirekorában: sasorr, barna arc, cigányfekete szemek. Bajusza nincs, az arca borotvált, a fején hegykén félre van vágva a szalagos pilótasapka. Vidám és merész arc.

— Huszonegyéves — mondja, — mindig a masinákért bolondult, már kisgyerek kora óta. Olyanokon törte mindig a fejét, hogy: fordulatszám, akció sugar, lökethossz, meg mit tudom én miccsodák. Repülőnek ment.

— Nem szerette a lovat?

— Nem az. Csak a lóerőt. Azt szerette.

— Félti?

— Mitül?

— Hogy leesik.

— Az esik a lóru is, aki ráül. De nem is vágyunk mi olyan esősek.

All előttem az öreg lovas és mosolyog. Felette, a falon, kivont karddal vágtazik ifjú önmaga és kezében a fia fényképe, aki most talán dörgő motorzugasban emelkedik fel a földről és vastag védőszemüvege mögöl a magasságmérőt figyeli. Két katona, két világ, de egy arc, egy fajta s nincs addig baj itt, mig egyek ők arcbn s szívök verésében.

8.

A nyugdíjas

Háromszor találkoztam vele. Először a leszerelésnél, a raktárállványok előtt láttam, ahol beöltözött nyugdíjasnak. Kemény gallért vett fel, barna cipőt, sötétszürke felöltőt. Az összes begombolható gombjait begombolta, a cipőzsinór végét eldugta és a nyakkendőjét úgy kötötte meg, — kétszer körülhurkolva — mint egy kardbojtot. Kesztyűt húzott és puha kalapot tett a fejére. Elegáns lett és megvénült hirtelen. Utoljára a fegyverzeti cikkeit adta át. A puskából egy gyakorlott mozdulattal rántotta ki a zárdugattyút.

— Jó puska volt, — mondta csöndesen — igen jó puska volt.

És utána nézett a raktári puskák rendezett tömegében eltűnő tömzsi karabélyának, ahogy utána néz az ember valakinek, aki elmegy s többé nem látjuk.

— Kicsit jobbra hord, — ennyit szólt még. — Ebben bírálat volt és a búcsu utáni tárgyilagosság.

Mikor kiment az ajtón, a kalapját két kézzel illesztette a fejére, mint a katonák a sisakot.

Másodszor egy Február Tizennegyedikén láttam. Ott ült ő is a fehér asztalnál. Sötét civilruhában, fehér hajjal, arca ünnepi volt és töprengő. Nem volt idegen itt, és nem volt gazda. Vendég volt. Régi dolgokról beszélt és régi emberekről, nehéz utakról, nagy hegyekről, nagy országról. Keveset beszélt s ha kérdezték, mikor volt ez, maga elé fujta az ünnepi szivarfüstöt és elgondolkozott:

— Talán kilencvenhatban...

No igen, ez a múlt század. A Millenium és Birodalom kora. Az emberek ilyenkor a poharukba

néznek, amiben piros bor csillog és megingatják a fejüket. Kilencvenhatban...

Tegnap találkoztam harmadszor a nyugdíjossal. A tisztviselőtelepen találkoztam vele, három új bérház tűzfala közé szorított telken. A telek üres volt, napfény feküdt szét rajta s középen állt a nyugdíjas. Ingujiban. Kapával. A nyugdíjas ültetett. Krumplit ültetett a meleg tavaszi földbe. Három oldalról bámultak rá a városi házfalak. A tűzfalak, a kormosak, a szürkék, négyemeletesek. Mögöttük liftkamrák sötétlenek, szörnű gangok függenek magasan, s mélyen pincelakásokba vezetnek meredek lépcsők. A nyugdíjas állt a bérkaszárnnyák között, fehér ingujiban, fehér fejjel s krumplifészket vágott a szikes földbe.

— Jóestét — mondtam. — Estét mondtam, mert késő délután volt s a tűzfalak mögött már bukott a Nap.

Felnézett, köszönt. Nem némán köszönt, hangosan, szóval, mint a civilek, csak a kapáját fogta „súlyba”.

— Talán megvette ezt a telket?...

— Nem vettem meg én. Bérlem. Egy esztendőre adták csak, mert ide is házat vernek. Bérház jön erre a kicsike földre.

— Nem futja a telekből.

— Majd futja a levegőből. Három emeletre húzzák fel, mondták már a mérnökök... Az is háromemeletes ott, ahol most lakom...

S a háta mögé mutatott az egyik szürke tűzfalra, amelyik csupaszon meredt az ég felé, tetején egy autógumi méteres reklámbetűi ordítottak.

— Ott lakik?

— Ott.

— Melyik emeleten?

— Legfelül. Harmadikon.

— Hm...

Ránézek az ingujjas emberre, amint áll előttem kapanyélre rakott tenyerével, hajadonfővel, arcán sok nyár erős napsütésének nyomaival.

— Mondja, — mondom neki csendesen, — mért nem megy vidékre? Falura valahová. Nem jobb ott? Nem jobb ott a fáradtnak?...

Maga elé gondolkozik, a rögöket tördeli cipője orrával:

— Jobb. Az a jó. Annak, aki fáradt, meg talán mindenkinek. A falu a jó...

Felemeli a fejét:

— A gyerekek... Azok tartanak itt...

— Hány van?

— Három. A nagyobbik fiam az katona. Az al-tiszti iskolát járta ki Jutason, huszonnégy éves, most lett őrmester. Igen derék gyerek, Debrecenben szolgál a hajduezrednél. A lányom négy éve végezte a képzőt, tavaly óta tanít is, itt a telepi iskolában, de csak úgy... fizetést nem kap. Igérik, hogy jövőre, hogy akkor véglegesítik. Inkább miatta vagyok itt. Meg a legkisebbik fiam miatt is. Az meg inas a főtéri drogériában. Már tizenhét éves, de még csak inas, fél év múlva szabadul. Járt őt gimnáziumot a ciszteréknél, de aztán kivettem...

— Rosszul tanult?

— Nem tanult az rosszul. Jól se tanult, de nem bukott az soha; átcsúszott. Mondom neki, mikor bevégezte a négyet: szegény ember vagyok én ahhoz, fiam, hogy szellemi szükségmunkást neveljek a városnak. Ha ötödikben eminens leszel, tanulhasz tovább, ha meg nem: mész inasnak. Így... Nem lett eminens, ment inasnak... De sok bajom van vele most is. Tetszik tudni, megette ezt a gyereket a város...

— Hogy érti?

— Nem tudom, hogy van, de nem jól van valahogy. Az üzletben nincs vele semmi baj, a gazdája szereti, mondja is, hogy ügyes, szemes fiú; meg is tartja, ha felszabadul, de nekem nem tetszik a gyerek. A mozi annak a mindene. Meg a sport-újság, mást nem is olvas. S meg kell hallgatni, hogy beszél. A barátaira azt mondja: „a srácok”, a bicikli, az „bringa”, a kés, az „halef”, a lány, az

„csaj”. A multkor aztán előtött a méreg s jól a nyaka közé vágtam...

— Kit keresztelt el?...

— Engem. Azt mondja nekem: „fatter”... Kapott egy pofont, azóta aztán nem beszél velem zsidóul.

Legyint.

— Olyan, mint egy idegen. Tíz év múlva, ha élek, talán már a szavát sem fogom érteni...

Látom, fáj neki. Beszéljünk másról.

— Egyedül bérlé ez a telket?

— Nem, ketten. Addig a mesgyéig az enyém, azontúl Csillik úré, egy nyugdíjas vasúti raktárnoké. Tavaly vettük ki először...

— Mit hozott?...

— Semmit se... Ahol nem fagyott ki, ott nem termett. Olyan negyedzsák krumplit szedtem fel ősszel, annyit, amennyit talán belekapáltam... Rossz föld ez...

— Akkor minek kezdi az idén is?...

Vállatvon, hallgat, a kapanyelet fogdossa zavartan.

— Nem is tudom én azt, miért — mondja —, csak babrálok vele...

És megint vállat von.

Tényleg nem tudnak ezek munka nélkül élni? Ismertem egy nyugdíjast, aki mindennap besomfordált a laktanyába — dolgozni. Többnyire hazakergették pihenni, de másnap újra ott volt. Másolni akart, gépelni, egyeztetni, bármit, csak „egy kis munkát”. Az állománykönyv volt a gyengéje, azt csukni kellett előle, mert ha kézbeapta, még az irodai legyeket is állományba vette. Húsz évig volt állományvezető... Ez — és sokan — a földre vetik rá magukat. Ez nem megszokás, ez más, atavizmus. Harminc paraszti generáció és száz kaszás ős kell hozzá.

— Saját földje nincs?

— Van nekem. Van nekem Csanádban földem, négy lánca, meg házam is. Ha lábára áll ez a két

gyerek, odaköltözöm mindjárt. Mennyi még?...
másfél esztendő. Nem több.

Felnéz az égre, a tisztára, a kékre, felnéz az
áprilisi felhőkre és még egyszer mondja:

— Nem több...

S áll a három lúzfal között, mint a börtönben.
Még másfél év.

Mikor elmentem, hét órát harangoztak a ciszte-
rek templomában s a nagy házak között vergődött
a harangszó. A nyugdíjas, az öreg, állt az üres te-
lek közepén, a bérházak tövében, a reklámbetűk
alatt; már sötétedett és lámpák gyultak az utcán s
ő állt a szikes telken, hajtott fejjel, kapanyélre kul-
csolt kezekkel, döngő harangszóban, mintha mezőn
lenne, barna földeken, ahol most tavaszi szél jár a
szántások felett és zúgni kezdenek messze a jege-
nyék...

9.

A jelentkező Az ajtón kettőt kopogott, két
bátortalant és lenyomta a ki-
lincset. Tenyéryire megnyi-
totta az ajtót, megállt a kü-
szöbön és köszönt.

— Jöjjön csak be, — mond-
tam neki és félretettem a köny-
vet, amit éppen olvastam. Már

vártam. Otthon voltam azon a nyáron, a falumban,
párnapos szabadságon. Reggel átjött hozzám az
anyja — sovány kis öregasszony — és sűrű pislo-
gások között közölte velem, hogy Sándor szeretne
délután velem „szót váltani”.

Sándor bejött a szobába, behúzta maga mögött
az ajtót és még egyszer köszönt. Ez ősi illemsza-
bály az Alföldön: a küszöb előtt és a küszöb után
köszönni kell. Egy fiatal falukutató barátom az
ezeréves sátorvárosok egyik ittmaradt hagyomá-
nyának tartja ezt. Szerinte a sátrakon kopogni nem
lehetett: az első köszönés a kopogást helyettesít-
ette és csak a második — már a sátornyíláson be-
lépve — volt a tulajdonképpeni üdvözlés. Azt hi-
szem, soha senkinek nem jutott eszébe még össze-
gyűjteni a falu illemszabályait, pedig mennyi
rejtelmes törvény, tradíció, multisztület, kultúra és
történelem kallódhatik ebben a megíratlan kódex-
ben.

Sándor megköszörülte a torkát és megált:

— Főhadnagy úr, alázatosan jelentem, felvet-
tek az urak csendőrnek. Elsején mék felszerelésre,
meg esküre.

Azért ilyen katonásan, mert Sándor két évet
leszolgált már bakáéknál. Tizedes volt s hozzá még
géppuskás. Közepesnél magasabb, vállas, geszte-

nyebarna legény. Kinyálaz a kabátja belső zsebéből egy papírt:

— Itt a parancs. Tegnapelőtt kaptam, éppen vasárnap.

— Akkor jó vasárnapja volt.

Mosolyog:

— Jó.

Komolyan:

— Megköszönni jöttem főhadnagy úrnak hozám való segítségit.

Gondolkozik, hogy fejezze be a mondatot:

— ... amér, hogy felvettek csendőrnek.

— Nem jár köszönet, Sándor — mondom —, nem tettem én semmit a maga érdekében, csak éppen megmondtam, hol kell jelentkeznie. Azért vették fel, mert igen jó katona volt s azért is, mert hadiárva. Elhiheti.

— Elhiszem — mondja romlatlanul.

— Most csak kivágni a rezet abban az iskolában. Mert ott annyit fog tanulni, hogy a füle is kettéáll.

— Sz' majd tanulok én — fenyegetőzik Sándor s a szeme majd kidülled az ambíciótól —, csak győzzék feladni...

Hirtelen megkonyítja a fejét és halkabban kérdezi:

— Milyen könyveket kell ott tanulni, főhadnagy úr?

— Hát egy párat. Büntetőtörvényt, Szolgálati Szabályzatot, Ugyvitelt, Törvényes rendelkezést... Sándor nyel egyet.

— ... Löutasítást, Közgazdálkodást, Szutot, Nyutot, tereptant. Nem sok az egész. Igaz?

— Sok az.

— Nem bírná?

— Én?... Ha más is bírja...

Megembereli magát. Ez tisztántúli, minél jobban ingerlik, annál dühösebben vág neki a dolognak. Ki nyomja a mellét:

— Egy mázsa kenyér se nehezebb, mint egy mázsa búza...

Elgondolkozik:

— Vót nekünk, újonckoromban, egy szolgálat vezetőnk, az a naptárt adta fel leckének, ha nem volt rend a körletben, vagy nem volt kihúzva a cső...

— A naptárt?

— Azt. Meg kellett sorba tanulni a neveket, ahogy gyönnék a naptárba. Az vót csak a nehéz. Én egyszer a március hónapot kaptam, még most is ludom: Albin, Simplic, Kunigunda, Kázmér, Ozséb, Perpetua, Laétere, Istenes János, Franciska... Tudom én az egészet. De legnehezebb mégis a zsidó naptár volt, mer abba olyanok vótak, hogy Mispatim, meg Thezuma, meg Vajakhel... Még a virtigli zsidók is beleizzadtak. De vót is rend a századkörletben, olyan, hogy...

— Jól van, Sándor — mondom —, de ez, ami most jön, az más lesz. Komolyabb. Úgy hívják, hivatás. Tudja maga azt, hogy mi az a hivatás, Sándor?

— Én tudom. Mikor az ember nem kenyérér dőgozik. Az.

— Például...

— Például a hazaér...

— Az ablakomhoz lépek s kinézek az augusztusi sárga délutánba.

— Mi a haza, Sándor? — kérdem s nem fordulok meg, hogy meg ne riasszam. Ritkán beszélnek ezek. Hallgat most is.

— Mit lát maga itt a faluban a hazából, mondja? Mit gondol, mi ez: a cimer az iskolák falán, a zászló a községházán, vagy valami más is?

— Gondolom más. Olyan valami, akit nem lehet meglátni... Egyszer folyamátkelesi gyakorlaton voltunk, messze innen nagyon, a Dunánál, Tolnában. Egy temetőszélen feküdt a század pihenőbe. Emlékszem református temető vót, mert csupa fejfa állt, nem kereszt, mint minálunk a katolikusoknál.

Mi meg néztük az irást a fejfákon és láttuk, hogy olyan nevük van a halottaknak, mint nekünk itt a faluba, meg a századnál. Vótak ott mindenféle nevek, de mind ismerős; vót Bognár, meg Sós, meg Méhes, meg Perneki, meg Szabó. Az egyik fejfán olyan név állt, mint a mi kertlábas szomszédunké, pedig az azt mondta, hogy olyan név nincs másik, mint az övé. Igyártónak híjják. S az én nevemet is megtaláltam sok fejfán s gondoltam akkor: olyan ez, mintha mind rokonok vónánk, testvérek, csak elszórodunk így folyók mentén s földeken és nem tudunk egymásról... Gondoltam akkor s jól megértettem, hogy ez tán a haza, hogy így egyek vagyunk...

Ezt mondja s még hozzát teszi:

— De talán nem is jól mondom...

Hátrafordulok az ablaktól:

— De jól mondja.

Sándor megnyugszik és lábat vált.

— Az olasz fronton esett el az apja?

— Nem. Lengyelországban. Tizenhat tavaszán. Négy lövést kapott a mellébe, biztosan géppuskából...

— Hát tudja, hogy halt meg?...

— Tudom, mert a kacskakezü Tóth sokszor mondta. Együtt vótak. Azt mondja, csak leesett a földre, annyit se mondott, jaj, mingyárt meghalt. Dubnónak híjják a falut, ahol el van temetve. Az öreg Tóth meg hazahozta az apró holmiját: a dózniját, meg egy öngyújtót, ami puskagolyóból van csinálva, a késit, meg a bukszáját, amibe benn vót az én kisgyerekkori képem. Mer én akkor hároméves vótam.

— Hol vannak a holmik?

— Nálam. Én őrzöm...

Bücsuzik. Kezet fogunk és sok szerencsét kívánok neki az új élethez. Végigkopog a tornácon s hallom, hogy csapódik be mögötte a kapu.

Olvasni próbálok tovább, de nem tudok. Sándorra gondolok s minden Sándorokra, kik jönnek a mezők és földek felől, hogy váltsák az öregeket és fáradtakat.

Fiatalok. Hinni kell bennük, és ők megteszik a kötelességüket.

10.

Határszéli őrparancs- nok

A mellén csak egyetlen szalagsáv, a tizesztendős szolgálat jele: a háborúban már nem volt. Harmincnégyéves, őrparancsnok egy nagy faluban, a keleti határszélen. Trianoni nevelés.

A falu hatalmas, gazdag és poros. Tizenkétezer ember él benne. Nyugaton, valahol Belgiumban, vagy Hollandiában kisváros lenne, régi templommal, mohos városházával és modern vágóhíddal, múzeummal és öntöző autóval, városi kórházzal és városi betegségekkel, szóval mindazzal, ami Európában a kultúra vakolatát: az urbanitást jelenti. Ez itt egy óriási falu, hivatalosan: nagyközség, városi hagyományok, kereskedő-dinasztiák és ódon főtér nélkül, viszont él már benne egy fiatal paraszti generáció, amelynek már valóban történelem a Felszabadítás, mert jobágy-dédapáit már nem ismerte s van egy Piactere, amelynek kiépítésében már stílustörvények élnek: a tempom, az erkélyes községháza, az emeletes iskolaépület és a nagyvendéglő fogják körül a Piacot, amely ilyenkor késő délutánonkint, ebben a tavaszi kánikulában üres, forró és végelethetetlen, mint a Szahara s a karcsú templomtorony árnyéka úgy vág át rajta, ferdén, kéken elmosódva és olvadó kontúrokkal, mint egy bizonytalan karavánút. A Piacteren van a „Korona”-szálloda és kávéház.

ez az örök-Korona: a dézsákba ültetett beteg pálmákkal, kétnapos ujságokkal, az intelligencia küllönszobájával, szagos-mise utáni sörözéssel és egy bánatos pincérrel. Az ablakban egy tábla hirdeti, hogy itt esténként bizonyos és a „rádióból közismert” Vámospércsi Lakatos Marci és cigányzene-kara hangversenyez, Pestről hazatérve. Mi tudjuk, hogy ő egyike volt azoknak a sok Lakatosoknak, akik másodkontrási minőségben működtek valamelyik harmadrendű pesti kávéházban, de, Istenem, nem ezen van a hangsúly, hanem azon, hogy hazatért szegény és valószínűleg élni akar. Szemben a Koronával a gyógyszertár aranyozott cégtáblája csillog, nem látom jól, hogy mihez van címezve, de csaknem biztosra veszem, hogy ha nem „Kigyó”, akkor feltétlenül az „Isteni Gondviselés”, mert ezt a két elnevezést kibérelték a vidéki patikusok, akik többnyire merengő és költői hajlamú férfiak... Még két épület szegte be a teret, a Hitelszövetkezet és a gazdag kereskedő háza, olyan figyelemreméltóan díszes és meghökkentően izléstelen gipszangyalkákkal, kinyomott fogpasztához hasonló gipszgirlandokkal, a negyven év előtti kor kétségbeejtő malterművészetével, hogy az ember úgy érzi, itt merénylet történt a Piacter ellen, a megyeházaszzerűen komor községháza, a simafalú, meszelt templom, a sárga, zöldzsálás parókia és az öreg nagyvendéglő, a falusi térhatás, az erő, a végtelenség és az együgyű egyszerűség ellen. Olyan, mint egy olcsó szalon a józan, időtálló paraszti bútorok között, a tiszta szobában, ahol birsalma és föld szaga keveredik. A piac közepén az artézi kút vize csörgött s mögötte a község hősi emlékműve állt: egy bronz baka, rohamsisakban, derékig mez-

telen testtel, hátralendülő kezében kézigránáttal. A sárga délutáni napfény önti el a névtelen katonát s a fehér talapzatot, melyre a halottak nevei vannak felvésvé. Hosszú a névsor, nyolc tömött oszlopot tölt meg s úgy áll a nyolc oszlop a márványtömb fehér mezőjében, kiigazodva s a vésés árkainak tompa-arany színében, mintha egy túlvilági díszszemlére készülödnének.

— Hány hős halottja van a falunak? — kérdezem az őrsparancsnokot.

— Sok. Kétszázhetven. Nagy rohamisták voltak ezek, még a Höferben is benne volt az ezredjük.

— Maga nem volt a háborúban?

— Nem. Tizenhárom éves voltam, mikor vége lett a háborúnak, de a hangját azért hallottam.

— Csak nem ment ki a frontra?

— Az jött hozzánk. Mí Aboson laktunk gyerekkoromban, az ott van Kassától nem messze. Apám akkor a vasútnál volt, de nem volt otthon, mert katonavonatot kísért folyton: fékező volt apám.

— Szóval ott fent hallotta a háború hangját, mikor az oroszok jöttek?

— Akkor. Jól tudom még azt is, hogy volt, mikor először hallottam. A háború elején volt, lehettem olyan kilenc esztendő s az állomáson volt a lakásunk, csak egy olyan kis szoba a málházó mögött. Ülünk egyszer az asztalnál, vacsorázunk éppen, anyám, meg mi négyen gyerekek, egyszer csak megmozdul felettünk a lámpa, ami oda volt akasztva a gerendára, mert olyan gerendás szobában laktunk mi. Csak egyet libbent a lámpa, egy

egészen kicsit csak, de jól lehetett látni, mert a fénykarika, amit az asztalra vetett, táncolni kezdett. Mí lelettük a kanalat s néztünk egymásra és hallottuk, hogy valami hang jött a libbenéssel együtt, nem is hang, csak egy rezzenés, de olyan puha, mintha egy zsák lisztet dobtak volna le a palláson. Ennyi volt csak:

— Dmmm...

— Anyám felállt akkor az asztaltól, sápadt volt s azt mondta:

— Tán a vonat...

— Mert nehéz katonavonatok jártak akkoriban arra, meg néha koporsóformájú, szürke páncélvonatok, amik megrengették a földet. De anyám tudta, hogy ez nem vonat volt, azért csak kinyitotta az ablakot s kinézett. Sötét este volt kint és csönd, messziről látszott a váltó zöld lámpája. Semmi nem mozdult, de mikor behajtotta az ablakszárnyat, megint átfutott a rezzenés a szobában, most mintha erősebb is lett volna s megcsörrent az ablakon az üveg:

— Dmmzz...

— Jézusom, — azt mondta az anyám — ágyüzengés ez.

— Valóban ágyú szólt valahol, talán Homonna alatt, mert arra jártak az oroszok. Mí meg csak ültünk körbe az asztalnál eltátott szájjal s hallgattuk sokáig, hogy rezgeti az ablakunkat a cár ágyúja. Féltünk is, de aztán elaludtunk. Másnap még közelebb jött az ágyúszó, harmadnap meg menekülni kellett. Menekültünk, amikor meg kinyomták az oroszokat az országból, megint hazamentünk. Akkor is nagy ágyúzás volt, mikor a cseheket verték ki

Kassáról, de semmit nem féltünk már a dörgésitől, mert ismertük jól. Hát így gyerekeskedtük mi, ágyúszóban, háborúban, de felnőtünk azért rendszeren...

Igen rendszeren felnőtt a fiatal őrsparancsnok, ahogy nézem, felül van a száznolcvanon. Arca sápadtnak látszik, pedig csak egyenletesen barna, minden pirosság nélküli; az egyedüli mély szín ezen tompa alapon: a széles és egyenes szemöldök. Általában kevés itt a kerek és lágy vonal, a szája két oldalán mélyen beesik az arc, ami feszültté és keserűvé teszi a száját. A haját jobboldalon választja, a választéka széles: kopaszodik. A szeme világosbarna és komoly. Nagyon komoly. Szép férfi, de a hangsúly itt az alanyon van: a férfin. Ahhoz a katonanemzedékhez tartozik, amely egy ostromlott országban gyerekeskedett és felnőtt egy birodalom romjain. Úgy nőtt fel ez a nemzedék itt, háborúk, forradalmak között, vagongyerekszobában, apa nélkül, mint széthullott falak között a csalán és bojtorján: árnyékban és istápolatlanul. A háborúra még fiatalok voltak, a leventenevelésre már öregek: maradt egyedül a fiatal hadsereg, az új, a tragédia utáni, amely úgy tért el a régítől, a nagy Ármádiától, az apák katonavilágától, mint a Mohács utáni kor tépett nemzedéke, a sárból és vérből vert végházak népe, a Korvin-idők döngöléptű, feketepáncélos katonáitól. Nem igaz, hogy a generációs kérdés, az apák és fiúk örök problémája feszül közöttük, valami más, egy mérföldkő: a katasztrófa. Ők, akik kerekre nyitott gyerekszemekkel hallgatták a régi címer repedésének a hangját, az ágyüzengést, most itt állnak. Férfiak. Har-

mincévesek. Katonák. Arcukon valahogy rajta maradt a figyelés a sötétség felé, a kezük és szívük közelebb van egymáshoz, mint a négy testvére a kicsiny szobában, az abosi állomáson. Járásuk halkabb, bizalmatlanok lettek s hallgatagok az idegek előtt. Nem hetykék, ruhájuk majdnem a régi, de színtelenebb, szürkébb, mert hamueső hullott rájuk a nagy tűzvész után. Felnöttek a széthasadt címer törmelékei között s most kezd kezökbe fordulni a hatalom és a felelősség. Készülnek s arcuk olyan, mintha tudnának valamit, amit mások nem tudnak. Harmincévesek.

— Nős?

— Igenis. Van két fiam, az egyik négy éves, a másik egy. Most kezd járni a kisebbik, az már itt született. A nagyobbik meg Szegeden. Mind a ketten alföldiek.

Mosolyog:

— Magam vagyok köztük felvidéki, mert a feleségem is idevaló, ebbe a megyébe.

— Akkor már a gyerekek is idevalósiak.

— Azok. Itt születtek, itt a helyük.

— Hát a Felföld? Abos, ami még odaát maradt?

Rámnéz komolyan:

— Más a szülőföld és más a juss. A szülőföld, az olyan, amit megfoghat az ember a markában, tényleg föld. Rajta áll a ház ahol születünk, meg a bölcső, meg a tornác, ahol járni tanul a fiam.

— A juss?

— A juss az meg olyan, hogyha kinyujtom a kezemet, nem érem. Nincs itt, pedig van. A juss az, hogy is mondjam már...

— Álom?

Megrázza a fejét:

— Nem, az nem álom. Más...

— Igény.

— Az — és mohón kap a szó után; szinte maga elé tartja és megforgatja, megnézi a fogalmat, mint egy tárgyat, amit elvesztett és most megtalált, — igény. Igény...

— Mit akar ezzel mondani?

— Azt akarom én ezzel mondani, hogy más a föld és más a juss, de a földet el lehet venni, a jusst meg sohasem lehet. A földet, ahol születünk, azt szeretjük, a juss meg fáj nekünk, de az majdnem egy...

Ez filozófia, valami derengő jogbölcselet; a szavai mélyről jönnek és átéltek, néha sokáig keres egy kifejezést, mint aki sokat töprengett ezen és sohasem beszélt róla. A gondolat úgy csillan meg a mondatokban, mint a rádiumúrán egy szurokérc darabos törésében: a Birtok és az Igény problémája volt ez, ahol a gondolatsor felépítése már megérintette a feleletet: egyetlen nemzedék csak a Tulajdonról tud lemondani, a Követelésről már nem, mert a Birtok a véges térben van, az Igény pedig az örök időben.

— Mert ez is csonka, ez a megye is — mondja az őrsparancsnok — leharapták több, mint harmadát. Az őrskörlet-határ hatvan százaléka összeesik a grániccal.

— Merre van itt a határ?

A Vasút-utca felé int:

— Az állomáson túl. Csak olyan fehér oszlopokat állítottak a mezőre, meg az országúton van egy

sorompó. Azt mondják az itteni emberek, hogy megette a fene az olyan határt, amit kőfaragók faragnak, meg ácsok. A régi határ, az volt az igazi...

— Láta?

— Láttam. Egyszer elvitt magával apám Sziléziába, Oderbergbe, akkor láttam. Orlótól Piwniczáig ment végig a vonat a határ mentén: az volt a gránic! Völgyekben vonult, meg hegyek tetején szinte látta az ember, hogy fut végig a gerincen a vastag piros vonal, mint a térképeken, amit úgy megtanultunk az iskolában, hogy behunytt szemmel is lerajzoltuk...

Felemeli kezét és mutatójával rajzolja a levegőbe az északi határt:

— Így ment felfelé Sárosnál, aztán egyenesen, aztán jött az a nagy horpadás Liptó felett, Árvánál megint fel, aztán hullott lefelé, mindig lefelé...

A kéz bizonytalanul áll meg.

— Arra már nem tudom jól, — vallja be és úgy néz a levegőbe, mint aki belezavarodott a Miatyánkba, — hát bizony: húsz év múlt el...

— Ezt a határt — mutat az állomás felé — könnyebb volna rajzolni, mert olyan egyenes ez, mint a barázda. Vonalzóval van húzva... A toronyból jól látni.

— A határt?

— Azt is, meg ami túl esik rajta: két szomszéd talut, meg a várost.

— Fel lehet most menni a toronyba?

— Fel. Mindig fel lehet menni, mert ott tartanak szolgálatot a tűzoltók.

Egy csigalépcsőn megyünk fel a templom tornyába. A templom nem régi, de ősi, puritán stílus-

ban építették, a negyven éves lépcső olyan, mintha négyszáz esztendő lenne, fekete, szüette és pókhálós. Fent erkély futja körül a négyszögletes tornyot, melyre egy üvegajtó nyílik. Az üvegajtó mögött szőkebajuszos ember ül, kék zubbonyban, derekán csíkos vászontűsző, kötél és bőrtokos csákány. Réztarajos sisakja a falon függ: teljes készütség. Ez a tűzör, önkéntes tűzoltó, valószínűleg helybeli iparos, asztalos, esetleg borbély, de most szolgálatban van s ezt komolyan veszi; nincs jogod mosolyogni rajta.

A párkányra könyökölök. Alattam a falu, a piactér és a hősök emléke; a bronzbaka olyan kicsiny, mint egy ólomkatona, a háztetők ferde síkján a délután alszik s olyan csönd van, hogy felhallatszik az artézi kút csurgása.

— Ott a határ — mondja az őrsparancsnok és keletre mutat.

Tavaszi van, gyöngye szél csapkodja a tornyot, messze-messze lehet innen ellátni. Halvány és haragoszöld táblák fekszenek a falu alatt szabályos mértani formákban s nyílegyenesen vág át rajtuk a határ: sok-sok fehér kő, mint a szabókréta szagotott jelzése egy kockás szöveten. Annyira emberkéz munkája ez, annyira idegen Istentől, kiagyalt, kitervezett és kivitelezett, annyira durván és leplezetlenül műszaki teljesítmény, hogy az ember maga előtt látja a rajzolt, amint két tereptárgy közé feszíti a léniát és puha, sötét ceruzája végigszánt a térképen. Baloldalt, túl a köveket, két meszelt torony villog és messze, a látóhatár szélén, napsütésben és gyárok füstjében lilán ködlik a házak tömbje.

— Az ott a város...

Ez a megszállott területi város, amiről regények, versek és szindarabok beszélnek: ma láttam először. Eddig olyan volt, mint az álom, párás, lírába zárt és távoli; most itt áll a mezőn túl, a szélén egy gyárkérmény ugrik ki, mellette egy kupola íve foszlik bele a horizontba s a háztenger elmosódott vonala felett a víztorony buzogánya emelkedik. Nem mese: van, itt van.

— Esős időben — mondja az őrsparancsnok — még a haragszót is át lehet hallani.

De most nincs esős idő, az ég tiszta, egyetlen felhő árnyéka úszik át a mezőn. A haragszót nem hallani, állunk a torony tornácán, szemközt a várossal, csönd van, csönd van, csak a piactér kútjának vize csorog halk és egyenletes zajjal.

Mint ha homokóra peregne a határszállán.

1939 tavaszán.